РЕЦЕНЗИЯ

От: доц. д-р Донка Мангачева, Катедра „Испанистика“, Факултет по класически и нови филологии, СУ „Св. Климент Охридски“

За: дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление *2.1. Филология*, докторска програма: *Романски езици (Синтаксис и прагматика на испанския език)*

Тема: „Стратегии за изразяване на учтивост в съвременния испански език“

Автор: Жени Колева, Катедра „Испанистика“, Факултет по класически и нови филологии, СУ „Св. Климент Охридски“

Данни за процедурата

Със заповед № РД-38-245/19.05.2025 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ съм определена за член на научното жури по защита на горепосочения дисертационен труд, а с Протокол № 1/30.05.2025 г. от заседанието на научното жури – да представя рецензия.

Предадените от кандидата материали отговарят на нормативните изисквания в ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ПУРПНСЗАДСУ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Авторефератът отразява точно, вярно и изчерпателно съдържанието на дисертацията. Представените публикации отговарят на минималните национални изисквания за научна дейност: три от тях са отпечатани в български академични сборници, една – в международно периодично издание, останалите две са включени в сборници под печат (към момента на депозиране на текста).

Преценка за дисертационния труд

Трудът на Жени Колева е посветен на сериозна, трайно актуална и интригуваща тема, в чието разработване несъмнено са вложени много усилия и извънредно старание, достойни за уважение. В концептуалното ядро е привлечен широк кръг от кардинални постановки, всяка от които изкристализира поетапно, по автентична логика, дава нова дълбочина и различен ракурс и очаква своето благоприятно развитие. Обещаващото начало на проекта е поставено още с изявлението, че „функционирането на езика в действие се осмисля като функция на прагматичния контекст, като „текст в текста“ (с. 4). Собствената позиция в този синтез, както и прочитът на разглежданите явления са поднесени ангажирано и вдъхновено.

Текстът има стройна структура и обхваща въведение, две части – теоретична и емпирична, всяка с по три глави, заключение и литература (общо 176 с.).

Уводът внася сбита и бистра картина на работата – откроени са общият замисъл и обектът на изследване, дефинирани са основната цел и конкретните задачи за постигането ѝ, очертана е структурата на изложението, щрихирани са методологията и емпиричният материал. Ексцерпираните източници наброяват 18 печатни призведения и 9 телевизионни предавания – последното е видно от списъка с използваната литература в края на ръкописа.

Първият раздел, като теоретична основа, е посветен на наложените дисциплинарни и съдържателни рамки. По принцип такава част служи за ситуиране на изследването в научното пространство, за фиксиране на операционалните понятия и приетите термини, за извеждане на подходящи критерии и процедури за последващ анализ и т.н. Съвсем предвидимо е да се отдели внимание на базовите за проучването трактовки на *учтивост* и *стратегия*, за да не остава у читателя отговорността за изграждане на крайъгълните камъни и за поддържане на рационалната нишка. То е особено

нужно, когато се съчетават повече или разнопосочни възгледи, когато се наслагват допълнителни или разминаващи се бленди, когато се подготвя клъстърно описание за комплексен обект. Неслучайно Жени Колева завършва своя обзор с обобщението, че ще следва „комуникативен изследователски метод, който е многоаспектен, динамичен и холистичен, ориентиран към изграждането на интегрален аналитичен модел, който се приближава максимално към спецификата на функциониране на прагматичните стратегии в условията на реална комуникация“ (с. 70). Тя не изневерява на своя усет и при систематизирането на фактите – действително в изложението е документирано по непринуден начин нейното „пътешествие” в научната литература – с искрено любопитство към всяка забележителност, с радост от откритието и готовност за споделяне на това, до което се е докоснала. Авторката е пристъпила изключително отговорно към обосновката на темата за учтивостта, като се е върнала назад в историята на ораторството с цел убеждаване, обвързвайки реториката с прагматиката, после е проследила израстването на вечните теми в прагматиката, утвърдила е мястото ѝ сред сродните полета на лингвистиката и е аргументирала необходимостта от провеждане на прагматичен анализ. Тук бих добавила, че ако фокус на труда беше развитието на прагматичната мисъл, преди позоваването на Морис и Витгенщайн би могла да се спомене и философията на прагматизма, както и нейните корени в неопозитивизма, но това, естествено, не е сред поставените задачи и дисертантката правилно го е спестила.

При „захвата“ на самия научен проблем тя неминуемо се е потопила в множеството съвременни школи и направления, вгледани в учтивостта, и се е натъкнала на някои жизнени и днес, набрали голяма скорост тези, които обвързват явлението със социалната норма или с договарянето в общуването (напр. Фрейзър и Иде или Каспър и Уотс), но прозорливо е предпочела твърдата почва на максимите на разговора, каквато осигуряват класическите модели на Лийч и Браун и Левинсън (с. 5). Разбирам напълно декларирания интерес към неучтивостта (с. 138) в качеството ѝ на много по-дълбока ниша спрямо антиетикета, заслужаваща

самостоятелно разработване. „Негативите“ на феномените сякаш са по-притегателни за учения, отколкото нормативните положения, а съпоставките, ако са част от замисъла – дори по-резултатни. В това отношение авторката обобщава, че „прагматичните стратегии за учтивост/неучтивост се обуславят от комуникативните намерения на участниците в комуникацията, а също така от социопрагматичните параметри на контекста“ (с. 149). В хода на описанието е отбелязано тяхното вплитане както във водещи, така и в поддържащи актове, съчетани по типов признак или не, което опира до един отворен за мен въпрос за стратегическата употреба на езика. Ако всеки акт е потенциално стратегически и може да бъде характеризиран като такъв, ако стратегическият заряд може да бъде разпределен в протежението на обмена (не само в репликите на един и същ говорещ, но и в насрещните), може ли да се приеме, че стратегията се изгражда и реализира двустранно и има статус на тяхно съвместно понякога (задължително) начинание, т.е. търпи отчетност и изисква разпознаваемост и взаимност? Дисертантката нееднократно посочва, че целта на стратегиите за учтивост е да се създаде положителна атмосфера, да се осигури хармонично диалогично взаимодействие и т.н. На този фон, съзвучен с идеалните условия на общуването, каква е ролята и целта на стратегиите за неучтивост и под какъв общ знаменател биха се подвели двата противоположни случая на стратегическа употреба на езика? Подчертавам, че това са мои асоциативни питания, не податки от текста, и лично мои неизвестни. На своите въпроси Жени Колева е дала подобаващ отговор.

Приветствам напълно интердисциплинарния подход, заявен на с. 6. Той е оправдан с включването на постановки и параметри от анализа на разговора – днес приобщен към анализа на дискурса, макар и изхождащ от съвсем различна основа. В същата светлина виждам и позоваването на Бирмингамската школа в лицето на Синклер и Колтард (с. 44) и техния модел, който е встрани от анализа на разговора – той визира структурата на словообмена в образователна среда, в рамките на урочната единица и в частност стъпките при проверка на знанията на ученици, когато общуването е априори маркирано, с ясни институционални роли

на комуникантите. Признавам, за мен беше особено интересно отварянето на работата към кроскултурната прагматика и най-вече изграждането на мост между теориите за речевите актове и анализа на разговора, върху чийто потенциал самата аз съм разсъждавала дълго, когато писах преди години за диалогичното единство. Сега, под влияние на изследването на Жени Колева, преосмислям съображенията, поради които съм се въздържала от обобщения относно типовете извънречев акт в изказите за отговор, затварящата реплика. Навремето ме спря опасението, че подобна перспектива би довела до повърхностна или фрагментарна представа за естеството и тенденцията на словесния контакт. Смятала съм, че сама по себе си рефлексивната интенция може да е надеждна при класифицирането на илокутивните актове, но има ограничени възможности за описание на речевото взаимодействие и диалогичната функция на вербалната изява, т.е. че стойността на дадено речево действие може да бъде регистрирана, но не и обяснена каузално. Тогава съм се осланяла на самия Сърл, който е скептичен към идеята за разглеждане на разговора като поредица от речеви актове най-малкото защото условията за сполучлива употреба на акта не предначертават набор от ответни актове нито задават техен задължителен формат. Доверявала съм се и на Шеглоф, според когото една теория за речевите актове не може да проникне в същността на интерпретацията или във верижността на словесния обмен именно защото е центрирана върху смисъла на индивидуалното действие и не може да надскочи капацитета си, за да обхване цялостното взаимодействие и оттам евентуално да осветли ситуативната конкретика или комбинаториката на отделните действия в интеракцията. Това обаче е по силите на анализа на разговора и влиза органично в неговия периметър, затова и дисертантката далновидно се е насочила към тази методология, като я е обединила с изходните си пунктове. Тя е подходила инициативно, допълвайки традиционния понятиен апарат на анализа на разговора със *стимул – реакция* (с. 6), което поставя акцент върху ретроспективното тълкуване на предходната реплика, но отнема вниманието от проспективната ѝ релевантност – и двете еднакво съществени за верижността и изграждането на

самото взаимодействие на равноправно планиращите и дееспособни субекти. Разширяването на терминологията навярно е свързано с факта, че вниманието тук е приковано повече върху събеседника и неговите постъпки и по това се преценява доколко е успешна стратегията за учтивост, приложена от говорещия (с. 154). Изхожда се от наблюдавания перлокутивен ефект (с. 13), което по принцип надвишава пределите на теориите за речевите актове – имам предвид разпространената трактовка, че цел може да се различи само в илокуцията и илокутивната сила се определя само от вършителя на речевото действие, защото съответства на намерението при произнасяне на изказа. Съответно нейното модифициране (с. 5) не се изразява в намаляване или увеличаване на стойността, а в притъпяване или подсилване на ефекта от акта, по което Жени Колева е взела компетентно отношение на много места в текста. Ответната страна ратифицира илокутивната сила и за да се смята за успешен осъщественият акт, е достатъчно той да бъде идентифициран, не се разчита на това адресатът да предприеме специфични действия в извънезиковия свят, не може и да бъде предсказана тяхната палитра. Словесната реакция е също интенционален акт с принос към общия интеракционален резултат, който на свой ред е плод на взаимозависим избор. Това, допускам, е насърчило авторката да излезе от парадигмата на теориите за речевите актове и да дири друго равнище на обяснение за изразяването на учтивост. Похвално е, че тя не се колебае да разшири наблюденията и върху по-дълги речеви фрагменти, отвъд изначално набелязаните граници на двойките по съседство. При по-сериозно занимание с анализ на разговора, тук биха изникнали предпоставки за изводи относно структурата на преференциите и предпочитаните/непредпочитаните отговори, които не се отъждествяват с желание/нежелание, а с тенденции в социалната практика и очаквания на акторите – основа за избор и респ. за интерпретация на поведенчески модели. Това със сигурност не е сред задачите, поставени в изследването, но би било продуктивно, ако се застъпи в бъдещо продължение на темата. Приемам избора на емпиричен материал от литературното творчество и от

режисирания диалог, макар че на пръв поглед тази продукция е несъвместима с анализа на разговора. Научните хипотези, базирани на данни от подобни източници, може да имат тежест по принцип, за своята плоскост, стига да се разполага с представителен езиков корпус и да се правят съответни уговорки при екстраполиране към устната реч, а и винаги може да бъдат проверени на практика, когато се премине към същинска работа с живото, спонтанното слово. В случая авторката е приела избирателно и находчиво полезните за концепцията ѝ зрънца от анализа на разговора – съдя по коментара в заключението, че „анализът на стратегиите за учтивост надхвърля рамките на диалогичното единство, динамичният избор на адекватни средства от страна на комуникантите и последователността на репликите се осмислят в по-широк контекст“ (с. 152). Уточнението е уместно, защото в анализа на разговора контекст е самият текст и нищо повече. Диренето в това поле обаче е била ползотворно – на преден план са изнесени две неопровержими заключения, а именно: че словесната интеракция позволява разгръщане на прилежащите двойки, както е установил Шеглоф, един от пионерите в анализа на разговора (с. 150), и също, че речевите актове не се употребяват изолирано в диалога (с. 155), което е залегнало и като приносен момент.

Заключението дава в плавен и концентриран вид натрупаните впечатления и изводи. Библиографията е отбрана и респектираща.

Една от силните страни на монографията е, че отключва рефлексия не само по повод на съзерцаваните многопластови явления, но и на подстъпа към тях, осветлен от поразителна настойчивост и дръзновение, осеян с амбициозни и ковки решения и увенчан от многозначителни инференции. Всичко това под флага на една безмерна любов към лингвистичната прагматика – същата, която ни е събрала за пореден път на обогатяваща беседа. Коментарите ми потвърждават качеството на постигнатото дотук – споделям ги с убеждението, че градивното добронамерено обсъждане допринася за израстването и утвърждаването на всеки учен, и благодаря за честта да участвам в този форум.

Заключение

Представеният ръкопис преизпълнява очакванията към нашата отлична дългогодишна възпитаница, работила под вещото ръководство на проф. д-р Милена Попова. Подкрепям присъждането на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление *2.1. Филология*, докторска програма *Романски езици*, научна специалност *Синтаксис и прагматика на испанския език* на Жени Колева и приканвам почитаемото научно жури да се присъедини към оценката ми.

Donka Mangacheva Digitally signed by Donka Mangacheva Date: 2025.07.31 13:00:15 +03'00'

гр. София, 30.07.2025 г. доц. д-р Донка Мангачева